

Raül Garrigasait

No es dona gaire sovint, enlloc del món, que una col·lecció editorial faci cent anys, i encara menys si és de traduccions del grec i el llatí. Això és el que ha passat entre nosaltres el 2023: la «Col·lecció dels Clàssics Grecs i Llatins de la Fundació Bernat Metge» ha celebrat el primer segle d'existència, amb més de quatre-cents quaranta volums publicats i un plantejament a llarg termini. És una bona ocasió per recapitular i repensar els orígens i el sentit del projecte.

L'acte de traduir no és mai una operació neutra: neix de discursos, aspiracions, ideologies. Si la «Bernat Metge» ha perdurat un segle —a través de dues dictadures i una guerra civil—, és perquè les bases de les quals va néixer han continuat sent rellevants, d'alguna manera, per a la col·lectivitat que la va impulsar. Els primers anys vint eren una època de crisi i replantejaments. A Europa, l'arrasament de la Gran Guerra havia escampat la idea que calia refundar la civilització. A Catalunya, els conflictes nacional i social s'havien anat intensificant. El polític més ambiciós d'aquells anys, Francesc Cambó, veia que l'estrella del seu partit, la Lliga Regionalista, ja començava a declinar, i va creure que calia promoure iniciatives culturals que tinguessin l'aspiració de perdurar més enllà de la conjuntura política. I, que podia semblar més durador que els textos grecs i llatins, que s'havien conservat amb devoció durant mil·lennis i constituïen el fonament de les cultures nacionals modernes?

Cambó va finançar el projecte amb una part de la seva fortuna i el va posar a les mans d'un dels seus col·laboradors més estrets, l'intel·lectual mallorquí Joan Estelrich, que tot just tenia vint-i-cinc anys. El 1922, en el manifest fundacional de la col·lecció, Estelrich explicava una història que volia mobilitzar els homes de lletres del país. Observava que l'incipient humanisme català dels segles xiv i xv no havia arribat a florir: quan a Europa «el Renaixement triomfa gloriós, la decadència de Catalunya és ja un fet fatal».[1] I justament perquè els catalans no havien tingut un Renaixement complet, ara havien d'abocar-se a incorporar els clàssics grecollatins, en una mena de recerca del temps perdut. Traduir els clàssics constituïa una reparació històrica i implicava un retrobament dels catalans amb si mateixos; per això, la col·lecció va dur el nom de l'escriptor Bernat Metge, el secretari del rei Joan I que vers l'any 1400 havia portat la prosa catalana al seu nivell de màxim refinament. Els catalans del segle xx havien de prosseguir-ne els esforços allà on els havia deixat l'autor de *Lo somni*.

Després de Cambó i Estelrich van venir els savis. El professor Joaquim Balcells, el llatíista català més competent d'aquells anys. El poeta Carles Riba, que fonia la sensibilitat i el rigor intel·lectual fins a un extrem desconegut en aquell món. El filòsof Joan Crexells, una de les ments més lúcides i obertes que ha donat aquest país, mort prematurament amb vint-i-nou anys. Les llatínistes Adela Maria Trepà i Anna Maria de Saavedra, autores d'una prosa refinada i elegant. Tots van dur a terme traduccions de gran estil. El primer volum de la col·lecció va sortir a la primavera del 1923; va ser el *De la natura*, de Lucreci, un poema que exposava la filosofia d'Epícur, ple d'escenes sorgides d'una imaginació visionària.

En aquells primers anys va formar-se un corpus de traduccions com no n'havia existit en català modern: Lucreci, Ciceró, Plató, Sèneca, Tibul, Properci, els dos Plinis, Tácit, Plutarc, Horaci, Ovidi, Demòstenes, Esquil. Entre els primers

col·laboradors, el poeta Carles Riba aviat es va consolidar com un dels humanistes més importants de la història de les lletres catalanes. Entre les seves nombroses traduccions d'aquells anys fundacionals s'imposa la que va fer de totes les tragèdies d'Esquil, un exemple impressionant de recreació de l'estil arcaic i abrupte del poeta grec en una llengua moderna. Josep Maria de Sagarra s'hi va referir amb aquestes paraules:

Carles Riba ha sabut donar tots els esgarips autèntics, tota l'arquitectura flamejant i tota la tensió nerviosa d'un dels poetes més brutals i més elegants que han existit al món. Carles Riba m'ha revelat a mi, tristíssim ignorant de la llengua grega, un Esquil nou, un Esquil amb una grandesa i una profunditat insospitades.[2]

Aquesta primera època de la «Bernat Metge», els anys fundacionals, es va tancar amb el desenllaç de la Guerra Civil, que va destruir el món d'on la col·lecció havia sorgit.[3] Quan es va produir el cop d'estat, Cambó i Estelrich eren a l'estranger i, en assabentar-se de la revolució que havia esclatat a Catalunya, van donar suport als generals revoltats. Mentrestant, la Generalitat republicana va confiscar l'editorial per garantir-ne la continuïtat i va nomenar Carles Riba «comissari d'apropiació». El 1937 i el 1938 encara va sortir un volum per any, però la victòria dels nacionals va paralitzar l'activitat de la «Bernat Metge». Riba, expulsat de la Universitat de Barcelona, se'n va haver d'anar a l'exili. Cambó, que tot i la seva posició durant el conflicte, sentia menyspreu pel general i els seus seguidors, no va voler tornar a viure a Espanya. Estelrich actuava com a enllaç i intentava fer gestions amb les noves autoritats perquè permetessin publicar la col·lecció. Fora d'un volum aïllat, no va ser fins a la fi de la Segona Guerra Mundial, quan el règim va perdre els seus aliats feixistes i va haver d'assuavir la repressió, que la col·lecció es va tornar a publicar, valent-se de l'avantatge que anava directament a les cases dels subscriptors, sense disposar de cap permís específic de la censura.

Així, l'any 1946 va començar la breu època de la represa, que, després de les defuncions de Francesc Cambó, el 1947, i Joan Estelrich, el 1958, es va tancar del tot amb la mort de Carles Riba, esdevinguda el 1959. Posteriorment, sota la protecció d'Helena Cambó i el seu marit, Ramon Guardans, els volums van continuar sortint, a un ritme que solia oscil·lar entre els tres i els sis l'any. Arran de la desaparició dels fundadors, es va crear un Consell de Direcció format per hel·lenistes i llatïnistes —Joan Petit, Josep Alsina, Miquel Dolç, Josep Vergés, a més de l'escriptor i corrector Joan Baptista Solervicens—, dins el qual cada vegada van pesar més els criteris acadèmics. Sense el ressò d'abans de la guerra, els nous llibres tenien una circulació reduïda, poca presència a les llibreries i un plantejament més erudit. Van ser els anys en què Miquel Dolç va traduir l'*Eneida*, de Virgili, i Jaume Berenguer, la *Història de la guerra del Peloponès*, de Tucídides, i en què van començar a publicar-se les nombroses traduccions de Manuel Balasch. Aquesta tercera època, que podríem anomenar la de la continuïtat, es va allargar ben bé fins al començament del segon mil·lenni, i els últims anys hi va tenir un paper central la directora editorial de la col·lecció, Montserrat Ros, també traductora d'Isop i de la *Illiada*.

A partir d'aquell moment, diversos canvis institucionals van decidir el futur de la col·lecció. Enquadrada dins l'Institut Cambó a partir del 1999, i sota la direcció de Francesc Guardans, la «Bernat Metge» va ampliar la difusió per mitjà d'una col·lecció especial de quiosc que va tenir un gran èxit comercial. El 2017, amb el capital cultural acumulat durant dècades, va ser adquirida pel grup cooperatiu Som*. En aquell moment es va fundar La Casa dels Clàssics, l'entitat que dona continuïtat a la col·lecció i divulga els clàssics en tots els formats possibles. D'ençà de l'estiu del 2021, arran de la fusió d'Abacus i Som*, La Casa dels Clàssics és un projecte impulsat per Abacus.

Així ha començat la quarta època de la «Bernat Metge», l'època de La Casa dels Clàssics, caracteritzada per quatre fets. En primer lloc, la continuïtat de la col·lecció fundacional tal com s'havia consolidat, amb una regularitat de quatre volums nous cada any i amb l'aspiració de publicar els textos centrals que encara no s'havien traduït —d'Eurípides, Plató, Aristòtil, Ciceró i Seneca,

entre d'altres. En segon lloc, la voluntat d'augmentar la difusió de la «Bernat Metge», amb un increment considerable de la presència a les llibreries i al món digital. En tercer lloc, la creació de noves col·leccions més assequibles: la «Bernat Metge Essencial» (de clàssics grecs i llatins) i la «Bernat Metge Universal» (de clàssics de totes les literatures). I, en quart lloc, La Casa dels Clàssics desplega un seguit d'activitats —conferències, cursos, presentacions, clubs de lectura— i, especialment, el Festival Clàssics, que volen posar els clàssics al centre de la cultura del present. Així, aquesta quarta època lliga amb l'aspiració que tenien els fundadors de fer rebrotar l'herència dels segles.

Naturalment, entremig han canviat moltes coses, començant per la concepció mateixa dels clàssics. A la base de les reflexions fundacionals d'Estelrich hi havia un classicisme harmoniós i pacificador, d'arrel winckelmanniana, que lligava amb les suposades «qualitats pròpies del geni català», «el seny, la claredat, la contundència i la ironia».[4] Cent anys més tard, han guanyat pes les visions primitivistes i historicistes de l'Antiguitat, per no parlar de l'hegemonia dels estudis culturals, i aquell classicisme harmoniós tendeix a ser objecte, més aviat, de citacions iròniques. Què és rellevant, doncs, encara, de les bases sobre les quals la «Bernat Metge» es va aixecar? Fa cent anys, el projecte va néixer d'una afirmació. Afirmava el valor del patrimoni que hem rebut de les generacions passades i la importància de donar-li continuïtat en català transformant-lo per mitjà de traduccions i interpretacions. També va néixer d'una aspiració: la d'allargar aquesta continuïtat cap al futur, de crear patrimoni per a les generacions que havien de venir. La «Bernat Metge» es basa en la idea que hi ha certes coses que són valuoses en si mateixes i que conserven aquest valor al llarg dels segles, encara que no sempre signifiquin el mateix, o justament perquè no signifiquen el mateix sempre. En un país com el nostre, dominat i globalitzat ahora, i en una època d'estimulació digital incessant i substitució constant d'unes novetats per unes altres, aquesta idea encara és més rellevant que fa cent anys. Continuar la «Bernat Metge» és una manera d'omplir-la de contingut.

[1] Aquest text es pot llegir dins: Bacardí, Montserrat; Fontcuberta, Joan; Parcerisas, Francesc (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia*. Vic: Eumo, p. 81.

[2] Recollit a: Sagarra, Josep Maria de (2001). *L'aperitiu*, 2 vols. (*Obra completa*, vol. 9 i 10). València: Eliseu Climent, vol. II, p. 16.

[3] Sobre aquest període, és fonamental el llibre: Franquesa, Montserrat (2013). *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

[4] Dins Bacardí, Fontcuberta i Parcerisas, *op. cit.* a la nota 1, p. 85.

